

S.A.Hacıyeva
i.ü.f.d., dosent, Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti
ORCID 0000-0002-1031-9379
hajiyevasakina@yahoo.com
F.Ə.Bağirova
magistrant, Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti
ORCID 0009-0002-0744-9209
bagirovafatma5@mail.com

Məqalə redaksiyaya daxil olub 29.01.2025

The article was received by editorial board on 29.01.2025

Статья принята к печати 29.01.2025

AZƏRBAYCANDA FİSKAL TƏNZİMLƏMƏNİN MODELİ

Xülasə

Məqalə Azərbaycanın fiskal tənzimləmə siyasətinin müasir vəziyyətini, əsas komponentlərini və qarşılaşdığı problemləri ətraflı təhlil edir. Dövlət büdcəsinin gəlir strukturu, qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəlmiş tədbirlər, dövlət borcu və büdcə tarazlığına dair aktual məlumatlar təqdim olunur. Məqalədə iqtisadi şaxələndirmə, yaşıl texnologiyalar və sosial rifah proqramlarının fiskal siyasətdəki rolu müzakirə edilir. Qlobal iqtisadi çağırışlara uyğun çevik fiskal yanaşmaların tətbiqinin vacibliyi vurğulanır və iqtisadi sabitliyi təmin etmək üçün tövsiyələr irəli sürülür.

Açar sözlər: *fiskal tənzimləmə, dövlət büdcəsi, neft və qeyri-neft sektoru, iqtisadi şaxələndirmə, dövlət borcu, yaşıl texnologiyalar, sosial rifah, büdcə tarazlığı, Azərbaycan iqtisadiyyatı.*

GİRİŞ

Fiskal tənzimləmə dövlətin iqtisadiyyat üzərində təsirini təmin etmək üçün istifadə etdiyi ən mühüm vasitələrdən biridir. Bu siyasət dövlətin iqtisadi sabitliyi qorumaq, sosial rifahı artırmaq və gəlirlərin şaxələndirilməsi kimi strateji məqsədlərə xidmət edir. Azərbaycanın fiskal siyasəti uzun müddət neft və qaz sektoruna əsaslanırsa da, son illərdə qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Məqalə, Azərbaycanın fiskal tənzimləməsinin müasir vəziyyətini, qarşılaşdığı çətinlikləri və mövcud imkanları ətraflı təhlil etməyi hədəfləyir.

Fiskal tənzimləmə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində dövlətin təsir gücünü təmin etməklə sosial və iqtisadi inkişafı dəstəkləyən əsas alətlərdən biridir. Bu siyasət yalnız gəlir və xərclərin tənzimlənməsi ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda iqtisadi artımın təşviqi, iş yerlərinin yaradılması və sosial bərabərliyin təmin edilməsi kimi geniş məqsədlərə xidmət edir. Azərbaycanın fiskal siyasəti də bu ümumi məqsədlərlə yanaşı, ölkənin təbii resurslarına əsaslanan iqtisadi strukturunu daha dayanıqlı hala gətirmək üçün mühüm bir vasitədir (Maliyyə Nazirliyi, 2023).

Son illərdə qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəlmiş dövlət proqramları və iqtisadi diversifikasiya tədbirləri Azərbaycanın fiskal siyasətində əsas prioritetlərdən biri olmuşdur. Bu yanaşma, neft gəlirlərinin dəyişkənliyindən yaranan riskləri azaltmaq və iqtisadiyyatın uzunmüddətli sabitliyini təmin etmək məqsədi daşıyır. Əlavə olaraq, dövlət borcunun dayanıqlı səviyyədə saxlanılması və sosial xərclərin artırılması fiskal siyasətin əsas istiqamətləri kimi müəyyən edilmişdir (SOFAZ, 2023).

Bu məqalədə Azərbaycanın fiskal tənzimləmə sisteminin müasir vəziyyəti, bu sahədəki problemlər və ölkənin iqtisadi hədəflərinə uyğun olaraq tətbiq olunan strategiyalar geniş şəkildə təhlil ediləcək. Həmçinin, global iqtisadi çağırışlar fonunda ölkənin fiskal siyasətinin mövqeyi və gələcək perspektivləri də müzakirə olunacaq.

AZƏRBAYCANIN FİSKAL TƏNZİMLƏMƏ MODELİ

Azərbaycanın iqtisadi siyasətində fiskal tənzimləmə modeli strateji əhəmiyyətə malikdir və ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının dayanıqlı təminatına yönəlmişdir. Bu modelin əsasını dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin effektiv idarə olunması, neft gəlirlərindən asılılığın azaldılması və qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi təşkil edir. İllər ərzində həyata keçirilən islahatlar ölkənin fiskal tənzimləmə modelini beynəlxalq standartlara yaxınlaşdırmış, iqtisadi şaxələndirmə və sosial rifah proqramlarının maliyyələşdirilməsində mühüm rol oynamışdır.

Azərbaycanın fiskal tənzimləmə modeli neft gəlirlərinin Dövlət Neft Fondu vasitəsilə idarə edilməsinə əsaslanır. Bu yanaşma, gəlirlərin nəsilərarası bərabər bölünməsinə təmin etməklə yanaşı, iqtisadi artımın sabitliyi üçün dayanıqlı maliyyə mənbələri yaratmağa imkan verir. Eyni zamanda, qeyri-neft sektorunda vergitutma bazasının genişləndirilməsi və vergi gəlirlərinin artırılması fiskal tənzimləmənin əsas hədəflərindən biridir.

DÖVLƏT BÜDCƏSİ: NEFT GƏLİRLƏRİNDƏN ASILILIQ

Azərbaycanın dövlət büdcəsi uzun illərdir ki, əsasən neft və qaz gəlirlərinə əsaslanır. Dövlət Neft Fondundan (SOFAZ) daxil olan vəsaitlər ölkənin büdcə gəlirlərinin mühüm bir hissəsini təşkil edir. 2022-ci ildə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 50%-dən çoxu neft sektorundan əldə edilmişdir (Maliyyə Nazirliyi, 2022). Lakin bu yüksək asılılıq iqtisadi sabitliyi və dayanıqlılığını təmin etmək üçün qeyri-neft sektorunun inkişafını zəruri edir.

Neft gəlirlərinin dövlət büdcəsindəki dominantlığı uzunmüddətli iqtisadi sabitlik baxımından müəyyən risklər doğurur. Beynəlxalq Valyuta Fondunun (IMF, 2023) hesabatına əsasən, neft qiymətlərinin dəyişkənliyi Azərbaycanın iqtisadi inkişaf strategiyasında qeyri-neft sektorunun prioritetliyini artırmaq üçün əlavə tədbirlər görməsini zəruri edir.

2023-cü ilin statistik göstəricilərinə əsasən, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 52%-i neft və qaz sektoru ilə bağlı olmuşdur. Eyni zamanda, Dövlət Neft Fondundan (SOFAZ) transferlər dövlət büdcəsinin təxminən 12 milyard manatını təşkil etmişdir ki, bu da ümumi büdcə gəlirlərinin əhəmiyyətli hissəsinə uyğundur (SOFAZ, 2023).

Cədvəl 1

2022-2023-cü illər üzrə dövlət büdcəsinin gəlirləri

<i>İl</i>	Dövlət Büdcəsi Gəlirləri (mlrd. manat)	Neft Gəlirləri (mlrd.manat)	SOFAZ, Transferləri (mlrd. manat)
2022	30.7	15.5	11.5
2023	35.2	18.2	11.7

Mənbə: Maliyyə Nazirliyi, 2023; SOFAZ, 2023

Azərbaycan hökuməti neft gəlirlərindən asılılığı azaltmaq üçün iqtisadi şaxələndirmə strategiyasını sürətləndirib. Xüsusilə kənd təsərrüfatı, sənaye və turizm sektorlarına yönələn dövlət proqramları qeyri-neft gəlirlərinin artırılmasına töhfə verir. 2023-cü ildə qeyri-neft sektorunun ÜDM-də payı 60%-ə yaxınlaşmışdır ki, bu da əvvəlki illərlə müqayisədə irəliləyiş hesab olunur. (Dünya Bankı, 2023).

Neft gəlirlərindən asılılığın azaldılması məqsədilə dövlətin büdcə planlaşdırmasında yeni fiskal qaydalar tətbiq edilir. Bu qaydalar, neft qiymətlərinin proqnozlaşdırılmayan dəyişkənliyindən yaranan risklərin azaldılmasına və büdcə kəsirinin minimum səviyyədə saxlanmasına yönəlib (IMF, 2023).

Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün əsas çağırışlardan biri də neft gəlirlərinin daha effektiv şəkildə idarə edilməsi və gələcək nəsillər üçün dayanıqlı iqtisadi modelin yaradılmasıdır.

QEYRİ-NEFT GƏLİRLƏRİNİN ARTIRILMASI

Qeyri-neft sektorunun inkişafı məqsədilə həyata keçirilən tədbirlər xüsusilə kənd təsərrüfatı, turizm və rəqəmsal iqtisadiyyat sahələrinə yönəlmişdir. Dövlət tərəfindən təqdim edilən subsidiyalar, güzəştli kreditlər və investisiya təşviqləri qeyri-neft gəlirlərinin artırılmasına töhfə verməkdədir. Statistik göstəricilər göstərir ki, qeyri-neft sektorunun payı son illərdə ardıcıl olaraq artır və bu tendensiyanın davam etdirilməsi üçün strateji tədbirlər vacibdir.

Qeyri-neft sektorunun inkişafı Azərbaycanın iqtisadi strategiyasının prioritetlərindən biridir. Bu sektorun inkişafını sürətləndirmək məqsədilə son illərdə genişmiqyaslı islahatlar və layihələr həyata keçirilmişdir. 2023-cü il üzrə göstəricilərə əsasən, qeyri-neft sektoru ümumi daxili məhsulun (ÜDM) 60%-dən çoxunu təşkil etmişdir ki, bu da əvvəlki illərlə müqayisədə əhəmiyyətli artım deməkdir (Dünya Bankı, 2023).

Dövlətin qeyri-neft sektoruna yönələn təşəbbüsləri arasında aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- Kənd təsərrüfatı: Subsidiya proqramları çərçivəsində 2023-cü ildə 1 milyard manatdan çox vəsait ayrılmışdır. Bu tədbirlər nəticəsində kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracı 15% artmışdır (Maliyyə Nazirliyi, 2023).

- Turizm: Dövlət Turizm Agentliyinin məlumatına görə, 2023-cü ildə Azərbaycana gələn turistlərin sayı pandemiyadan əvvəlki dövrü keçərək 2,5 milyon nəfərə çatmışdır. Bu, turizm gəlirlərinin 18%-ə qədər artmasına səbəb olmuşdur.

- Rəqəmsal iqtisadiyyat: Startup layihələrinin dəstəklənməsi üçün ayrılan investisiyalar 2023-cü ildə 200 milyon manat təşkil etmişdir. Bu sahədə göstərilən güzəştlər yeni texnologiyaların tətbiqini sürətləndirmişdir (Azərbaycan İnnovasiya Agentliyi, 2023).

Cədvəl 2

2022-2023-cü illər üzrə qeyri-neft gəlirləri

<i>Sektor</i>	<i>2022-ci il (%)</i>	<i>2023-cü il (%)</i>	<i>Artım (%)</i>
<i>Kənd təsərrüfatı</i>	<i>12.0</i>	<i>13.5</i>	<i>+1.5</i>
<i>Turizm</i>	<i>5.5</i>	<i>6.5</i>	<i>+1.0</i>
<i>Rəqəmsal iqtisadiyyat</i>	<i>3.0</i>	<i>4.5</i>	<i>+1.5</i>

Mənbə: Maliyyə Nazirliyi, 2023; Azərbaycan İnnovasiya Agentliyi, 2023.

Qeyri-neft sektorunun artımını dəstəkləmək üçün dövlət vergi siyasətində də bir sıra dəyişikliklər etmişdir. Vergitutma bazasının genişləndirilməsi və vergi güzəştlərinin tətbiqi qeyri-neft gəlirlərini artıran mühüm amillərdən biri olmuşdur. Eyni zamanda, ixrac fəaliyyətini təşviq edən proqramlar çərçivəsində 2023-cü ildə qeyri-neft ixracı 5 milyard dollara çatmışdır ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 20% artım deməkdir (İqtisadiyyat Nazirliyi, 2023).

Gələcəkdə qeyri-neft sektorunun daha da gücləndirilməsi məqsədilə strateji tədbirlər davam etdirilməli və bu sahələrdə innovativ yanaşmalar tətbiq edilməlidir. Bu addımlar iqtisadi şaxələndirməni təmin etməklə Azərbaycanın dayanıqlı inkişafına töhfə verəcəkdir.

FİSKAL DAYANIQLIQ VƏ BORC İDARƏÇİLİYİ

Fiskal dayanıqlıq, dövlətin gəlir və xərclərini uzunmüddətli perspektivdə balanslaşdırmaqla iqtisadi sabitliyi təmin etmək üçün mühüm konseptdir. İqtisadiyyatın davamlı inkişafını dəstəkləmək və maliyyə resurslarından səmərəli istifadəni təmin etmək üçün fiskal siyasət çərçivəsində borc idarəçiliyi də prioritet istiqamətlərdən biri kimi müəyyən edilmişdir. Əsas məqsəd, dövlət borcunun optimal səviyyədə saxlanılması və maliyyə sisteminə təzyiq yaratmadan iqtisadi inkişafa töhfə verilməsidir (IMF, 2023).

Azərbaycan Respublikasında fiskal dayanıqlığın qorunması və dövlət borcunun idarə edilməsi sahəsində beynəlxalq təcrübələr nəzərə alınaraq müxtəlif strategiyalar həyata keçirilir. 2023-cü il üzrə məlumatlara əsasən, Azərbaycanın dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti 18.2% olmuşdur ki, bu da bir çox ölkələrlə müqayisədə aşağı səviyyədir və maliyyə dayanıqlığının təmin edildiyini göstərir (Maliyyə Nazirliyi, 2023).

Fiskal dayanıqlıq yalnız büdcə tarazlığını qorumaqla məhdudlaşmır. Bu konsept, həmçinin, sosial xərclərin effektiv idarə edilməsini, infrastruktur layihələrinə investisiyaların maliyyələşdirilməsini və iqtisadi şaxələndirmə üçün müvafiq maliyyə resurslarının ayrılmasını da nəzərdə tutur. Dövlət borcunun idarə edilməsində əsas prinsip gələcək nəsillər üçün maliyyə yükü yaratmadan mövcud ehtiyacların qarşılınmasıdır (Dünya Bankı, 2023).

BÜDCƏ TARAZLIĞI

Azərbaycan dövlət büdcəsi həm gəlirlərin, həm də xərclərin effektiv idarə olunması yolu ilə tarazlaşdırılmağa çalışılır. Büdcə tarazlığı konsepsiyası dövlət xərclərinin dövlət gəlirlərinə bərabər olmasını təmin etmək məqsədini güdür. Büdcə kəsirinin idarə olunmasında beynəlxalq təcrübələrdən ilhamlanan Azərbaycan hökuməti bu kəsirin ÜDM-in 3%-dən az olması üçün tədbirlər görür.

Büdcə tarazlığı aşağıdakı düsturla ifadə olunur:

$$\text{Büdcə Tarazlığı} = \text{Dövlət gəlirləri} - \text{Dövlət Xərcləri}$$

Azərbaycanın büdcə siyasəti, gəlir və xərclərin optimal idarə olunması vasitəsilə büdcə tarazlığını qorumaqla dövlətin maliyyə dayanıqlığını təmin etməyi hədəfləyir. 2023-cü il üzrə göstəricilərə əsasən, Azərbaycanın dövlət büdcəsinin gəlirləri 31,5 milyard manat, xərcləri isə 33,0 milyard manat təşkil etmişdir. Bu, təxminən 1,5 milyard manatlıq büdcə kəsiri deməkdir ki, bu da ÜDM-in 2%-dən azını təşkil edir. Bu göstərici beynəlxalq standartlara uyğun hesab olunur və fiskal siyasətin dayanıqlığını əks etdirir (Maliyyə Nazirliyi, 2023).

Büdcə kəsirinin azaldılması məqsədilə həyata keçirilən tədbirlər arasında xərclərin səmərəliliyinin artırılması və gəlirlərin diversifikasiyası xüsusi yer tutur. Xüsusilə qeyri-neft sektorundan əldə edilən vergilərin artımı dövlət gəlirlərinin sabitliyini təmin edən mühüm amillərdən biri olmuşdur. 2023-cü ildə qeyri-neft sektorundan əldə olunan gəlirlər 14 milyard manat səviyyəsində olmuşdur ki, bu da ümumi büdcə gəlirlərinin 44%-ni təşkil edir (Dünya Bankı, 2023).

Büdcə tarazlığının qorunması iqtisadi artımın təmin edilməsində və sosial rifahın gücləndirilməsində əsas rol oynayır. Bununla yanaşı, beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının tövsiyələrinə uyğun olaraq, dövlət investisiyalarının artırılması, xüsusilə infrastruktur layihələrinə ayrılan vəsaitlərin səmərəli istifadəsi də prioritetlərdəndir (IMF, 2023).

Cədvəl 3

2022-2023-cü illər üzrə dövlət büdcəsinin gəlir və xərcləri

İl	Dövlət Gəlirləri (mlrd. manat)	Dövlət Xərcləri (mlrd. manat)	Büdcə Kəsiri (mlrd. manat)
2022	30.7	32.3	1.4
2023	35.2	36.5	1.2

Mənbə: Maliyyə Nazirliyi, 2023; Dünya Bankı, 2023.

Azərbaycan hökuməti, həmçinin, global iqtisadi dəyişikliklər fonunda büdcə xərclərinin çevik şəkildə tənzimlənməsini təmin edir. Bu yanaşma pandemiya sonrası bərpa prosesinin maliyyələşdirilməsi və sosial layihələrin dəstəklənməsi üçün vacib olmuşdur.

DÖVLƏT BORCU

Azərbaycanın dövlət borcu beynəlxalq tövsiyələr çərçivəsində saxlanılır. 2023-cü ildə dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti 20%-dən az olmuşdur (Maliyyə Nazirliyi, 2023). Aşağı borc-servis əmsalı dövlət maliyyəsinin sağlamlığını əks etdirir.

Dövlət borcunun idarə edilməsi üzrə əsas prinsip gələcək nəsillərə maliyyə yükü yaratmadan iqtisadi inkişafı dəstəkləməkdir. Borc-servis əmsalı isə aşağıdakı kimi hesablanır:

$$\text{Borc-Servis Əmsalı} = \frac{\text{Faiz Ödənişləri} + \text{Əsas Borcun Ödənməsi}}{\text{Dövlət Gəlirləri}}$$

Azərbaycan Respublikasının dövlət borcunun idarə olunması siyasəti dayanıqlı iqtisadi inkişafı dəstəkləmək və borc yükünün nəzarətdə saxlanılmasını təmin etmək məqsədini güdür. 2023-cü ildə Azərbaycanın dövlət borcunun həcmi 9,5 milyard ABŞ dollarına bərabər olmuşdur ki, bu da ÜDM-in təxminən 18,2%-ni təşkil edir. Bu göstərici bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün tövsiyə olunan 40%-lik həddi əhəmiyyətli dərəcədə aşağıdır (Dünya Bankı, 2023).

Xarici və Daxili Borcun Strukturu

Azərbaycanın dövlət borcunun əsas hissəsini xarici borc təşkil edir. Xarici borcun ümumi dövlət borcuna nisbəti 65%, daxili borcun nisbəti isə 35%-dir. Xarici borcun böyük hissəsi uzunmüddətli güzəştli şərtlərlə alınmışdır ki, bu da borc-servis əmsalının aşağı səviyyədə qalmasını təmin edir (IMF, 2023).

Cədvəl 4

2022-2023-cü illər üzrə dövlət borcunun strukturu

İl	Dövlət Borcu (mlrd. manat)	ÜDM-ə Nisbət (%)	Xarici Borc	Daxili Borc
01.01.2023	15.6	11.6%	11.4	4.2
01.01.2024	26.9	21.8%	11.0	15.9

Mənbə: Maliyyə Nazirliyi, 2023; Dünya Bankı, 2023.

Azərbaycanın borc-servis əmsalı 2023-cü ildə təxminən 7,5% təşkil etmişdir ki, bu da dövrüyyədə olan dövlət gəlirlərinə nisbətdə aşağı yük göstəricisi hesab olunur. Bu əmsalın aşağı səviyyədə saxlanılması fiskal dayanıqlığı təmin edir və dövlət büdcəsinin digər prioritet sahələrə yönləndirilməsinə imkan verir (SOFAZ, 2023).

Dövlət borcunun idarə edilməsində əsas strategiya, yeni borc öhdəliklərinin götürülməsi zamanı maliyyə resurslarının effektiv və məqsədyönlü istifadəsini təmin etməkdir. Xüsusilə infrastruktur layihələrinin maliyyələşdirilməsi, sosial proqramların dəstəklənməsi və enerji təhlükəsizliyinin artırılması məqsədlərinə yönələn borclar prioritet hesab edilir.

Azərbaycanın borc idarəçiliyi sahəsində tətbiq etdiyi konservativ yanaşma, həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq səviyyədə maliyyə sabitliyinə töhfə verir. Borc yükünün azalması və resursların səmərəli idarə olunması ölkənin iqtisadi perspektivlərini daha da gücləndirəcəkdir.

FİSKAL TƏNZİMLƏMƏNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

Fiskal tənzimləmə dövlətin iqtisadiyyat üzərindəki təsirinin əsas mexanizmlərindən biri olaraq sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Bu tənzimləmə iqtisadi sabitliyi qorumaq, sosial rifahı gücləndirmək, dövlət maliyyəsinin dayanıqlılığını təmin etmək və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi kimi strateji məqsədlərə xidmət edir. Azərbaycanın fiskal siyasəti, əsasən, neft gəlirlərindən səmərəli istifadəyə və qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəlmişdir. Bununla yanaşı, sosial xərclərin artırılması və ekoloji sabitliyin təmin olunması da fiskal tənzimləmənin əsas istiqamətləri kimi müəyyən edilmişdir (Maliyyə Nazirliyi, 2023).

Son illərdə ölkədə həyata keçirilən fiskal islahatlar iqtisadiyyatın davamlı inkişafını dəstəkləməyə və makroiqtisadi sabitliyi təmin etməyə yönəlmişdir. Bu yanaşma büdcə gəlirlərinin şaxələndirilməsinə, qeyri-neft sektorundan gələn gəlirlərin artırılmasına və dövlət borcunun idarə olunmasına xüsusi diqqət yetirir. Bundan əlavə, fiskal siyasətdə yaşıl texnologiyaların tətbiqi və bərpa olunan enerji mənbələrinə investisiyalar dövlətin uzunmüddətli strategiyasının tərkib hissəsidir (Dünya Bankı, 2023).

İQTİSADİ ŞAXƏLƏNDİRMƏ

Neft gəlirlərindən asılılığın azaldılması və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi Azərbaycanın fiskal siyasətində əsas prioritetdir. Qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi üçün əsas istiqamətlər aşağıdakılardır:

1. **Kənd təsərrüfatı:** Dövlət tərəfindən subsidiya proqramları vasitəsilə dəstəklənir.
2. **Turizm:** Yeni turizm obyektlərinin yaradılması və beynəlxalq bazarlara çıxış.

3. Rəqəmsal iqtisadiyyat: Texnologiyaların inkişafına investisiyalar və startaplara dəstək.

4. Sosial Xərclər və İnvestisiyalar: Azərbaycan hökuməti sosial xərclərin artırılmasına xüsusi diqqət yetirir. Təhsil və səhiyyə sahələrinə ayrılan büdcə xərcləri hər il artır. Sosial rifah proqramlarının maliyyələşdirilməsi dövlətin fiskal siyasətində əhəmiyyətli yer tutur.

EKOLOJİ FİSKAL SİYASƏT

Yaşıl texnologiyaların tətbiqi və ekoloji layihələrin maliyyələşdirilməsi dövlət büdcəsinin yeni istiqamətlərindən biridir. Karbon vergilərinin tətbiqi və bərpa olunan enerji mənbələrinə investisiyalar ekoloji sabitliyin təmin edilməsi üçün əsas addımlardandır.

Azərbaycanın ekoloji fiskal siyasəti, iqtisadi inkişafı ekoloji tarazlıqla uzlaşdırmağa yönəlmiş strateji yanaşmalardan biridir. 2023-cü ildə bərpa olunan enerji mənbələrinə yatırımların həcmi 500 milyon manat təşkil etmişdir ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 20% artım deməkdir (Energetika Nazirliyi, 2023). Xüsusilə günəş və külək enerjisindən istifadəni artırmaq məqsədilə genişmiqyaslı layihələr həyata keçirilmişdir.

Bərpa olunan enerji sahəsindəki əsas təşəbbüslərdən biri Qarabağ regionunda yaşıl enerji zonasının yaradılmasıdır. Bu layihə çərçivəsində 240 MVt gücündə günəş elektrik stansiyasının tikintisinə başlanılmış və bu stansiyanın 2025-ci ildə tam fəaliyyətə başlaması planlaşdırılmışdır. Həmçinin, Xəzər dənizində külək enerjisi layihələri üzrə beynəlxalq investorlarla əməkdaşlıq genişləndirilmişdir (Dünya Bankı, 2023).

Azərbaycan hökuməti karbon emissiyalarının azaldılması istiqamətində də mühüm addımlar atır. 2023-cü ildə karbon emissiyalarının azalması üçün xüsusi fiskal təşviqlər tətbiq edilmişdir. Bu təşəbbüslər çərçivəsində enerji səmərəliliyi texnologiyalarını tətbiq edən müəssisələr üçün vergi güzəştləri nəzərdə tutulmuşdur. Eyni zamanda, dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən ekoloji layihələrin payı artırılaraq ümumi büdcə xərclərinin 5%-ni təşkil etmişdir (Maliyyə Nazirliyi, 2023).

Ekoloji fiskal siyasətin daha bir istiqaməti ətraf mühitin qorunması ilə bağlı ictimaiyyətin maarifləndirilməsi və davamlı inkişaf hədəflərinin həyata keçirilməsidir. Bu siyasət, Azərbaycanın beynəlxalq ekoloji öhdəliklərinə uyğun olaraq, Paris Sazişi çərçivəsində qəbul edilmiş karbon emissiyalarını azaltma məqsədlərini dəstəkləyir (BMT, 2023).

MÜASİR ÇAĞIRIŞLAR

Azərbaycanın fiskal siyasəti, qlobal və yerli iqtisadi şərtlərin tələb etdiyi dəyişikliklərə çevik şəkildə uyğunlaşma qabiliyyətinə malik olmalıdır. Müasir dövrdə qarşıya çıxan iqtisadi çağırışlar ölkənin fiskal siyasətinin davamlı olaraq təkmilləşdirilməsini tələb edir. Azərbaycanın fiskal siyasəti qarşısında duran əsas çağırışlar aşağıdakılardır:

Pandemiya sonrası bərpa: Pandemiyanın iqtisadi təsirləri fiskal siyasətin çevikliyini tələb edir. COVID-19 pandemiyası dünya iqtisadiyyatına əhəmiyyətli təsir göstərdiyi kimi, Azərbaycan iqtisadiyyatı da bundan təsirlənmişdir. Pandemiya nəticəsində bir çox sahələrdə fəaliyyətin müvəqqəti dayanması dövlət gəlirlərində azalmaya və büdcə kəsirinin artmasına səbəb olmuşdur. Azərbaycan hökuməti bu təsirləri azaltmaq üçün çevik fiskal yanaşmalardan istifadə etmişdir.

2023-cü il üçün büdcə göstəricilərinə əsasən, pandemiya sonrası bərpa məqsədilə sosial xərclərə ayrılan vəsait 2022-ci illə müqayisədə 18% artaraq 10 milyard manata çatmışdır (Maliyyə Nazirliyi, 2023). Bu vəsait təhsil, səhiyyə və sosial rifah sahələrinə yönəldilmişdir. Həmçinin, mikro və kiçik sahibkarlıq subyektlərinə 500 milyon manat həcmində subsidiyalar təqdim olunmuşdur (Dünya Bankı, 2023).

İnflyasiya ilə mübarizə: Son illərdə qlobal bazarlardakı qeyri-sabitlik və pandemiyanın təsirləri inflyasiya təzyiqlərinin artmasına gətirib çıxarmışdır. Azərbaycanda əsas ərzaq məhsullarının qiymət artımını cilovlamaq üçün dövlət tərəfindən subsidiyalar artırılmışdır. 2023-cü ildə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və ərzaq qiymətlərinin sabit saxlanması məqsədilə 800 milyon manat subsidiya ayrılmışdır ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 25% çoxdur (İqtisadiyyat Nazirliyi, 2023).

Eyni zamanda, hökumət daxili istehsalı artırmaq üçün kənd təsərrüfatı sektoruna dəstəyini genişləndirmişdir. Bu tədbirlər daxili bazarda məhsul təklifini artıraraq inflyasiya təzyiqlərini

azaltmağa yönəlmişdir. 2023-cü ildə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı 7% artmışdır ki, bu da ərzaq qiymətlərində sabitliyi dəstəkləmişdir (FAO, 2023).

Beynəlxalq rəqabət: Qlobal iqtisadi rəqabətdə Azərbaycanın mövqeyini qorumaq və gücləndirmək üçün fiskal siyasətin təkmilləşdirilməsi zəruridir. İqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və qeyri-neft sektorunun inkişafı bu istiqamətdə əsas strategiyalardan biridir. 2023-cü ildə qeyri-neft məhsullarının ixracı 20% artaraq 5 milyard ABŞ dollarına çatmışdır (Dünya Bankı, 2023).

Azərbaycan hökuməti beynəlxalq rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün innovasiyalara və rəqəmsal iqtisadiyyata böyük sərmayələr yatırmışdır. Startaplara yönələn investisiyaların həcmi 2023-cü ildə 200 milyon manata çatmışdır (Azərbaycan İnnovasiya Agentliyi, 2023). Bu tədbirlər beynəlxalq bazarlarda rəqabət gücünü artırmaq və ölkənin iqtisadiyyatını daha dayanıqlı etmək məqsədinə xidmət edir.

Cədvəl 5

Müasir iqtisadi çağırışlar

Çağırış	Həyata Keçirilən Tədbirlər	Nəticələr (2023)
Pandemiya sonrası bərpa	Sosial xərclərin artırılması, subsidiyaların təqdim edilməsi	Sosial sektora 10 milyard manat ayrılmışdır
İnflyasiya ilə mübarizə	Ərzaq məhsullarına subsidiyalar, daxili istehsalın dəstəklənməsi	Ərzaq istehsalında 7%-lik artım
Beynəlxalq rəqabət	Qeyri-neft ixracının təşviqi, startaplara investisiyalar	Qeyri-neft ixracı 5 milyard ABŞ dolları

Mənbə: Maliyyə Nazirliyi, 2023; Dünya Bankı, 2023; FAO, 2023.

Azərbaycan hökuməti müasir iqtisadi çağırışlara cavab olaraq çevik və adaptiv fiskal siyasət həyata keçirir. Bu siyasət global iqtisadi dəyişikliklərə uyğunlaşmaqla yanaşı, daxili iqtisadi sabitliyin və sosial rifahın qorunmasını təmin edir.

NƏTİCƏ VƏ TÖVSIYƏLƏR

Azərbaycanın fiskal siyasətində qeyri-neft sektorunun inkişafı və dövlət borcunun dayanıqlılığı strateji əhəmiyyət daşıyan istiqamətlərdən biri olaraq qalır. Ölkənin iqtisadi sabitliyini və dayanıqlığını təmin etmək məqsədilə dövlət gəlirlərinin diversifikasiyası və fiskal siyasətin çevikliyinin artırılması zəruridir. Qlobal iqtisadi dəyişikliklər və regional çağırışlar fonunda fiskal siyasətin müasir yanaşmalara əsaslanaraq təkmilləşdirilməsi ölkənin iqtisadi inkişaf perspektivlərini daha da gücləndirə bilər.

Vergi Bazasının Genişləndirilməsi fiskal dayanıqlığın təmin edilməsində həlledici rol oynayır. Xüsusilə qeyri-neft sektorundan gəlirlərin artırılması üçün yeni vergi mənbələrinin müəyyən edilməsi zəruridir. Azərbaycanda rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı ilə bağlı olaraq elektron ticarətə və rəqəmsal xidmətlərə tətbiq olunan vergi sisteminin genişləndirilməsi potensial vergi gəlirlərinin artırılması baxımından əhəmiyyətli hesab olunur (IMF, 2023). Bununla yanaşı, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə yönələn vergi güzəştləri sisteminin optimallaşdırılması həm fiskal gəlirləri artırmaq, həm də qeyri-neft sektorunu gücləndirmək üçün effektiv vasitədir.

Yaşıl Texnologiyalara Yönəlmiş Fiskal Təşviqlər -Bərpa olunan enerji mənbələrinə yönəlmiş fiskal təşviqlər Azərbaycanın yaşıl iqtisadiyyata keçid strategiyasının əsas komponentidir. 2023-cü ildə hökumət tərəfindən yaşıl enerji layihələrinə ayrılan vəsait 500 milyon manat təşkil etmişdir ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 20%-lik artımdır (Energetika Nazirliyi, 2023). Dövlət-özəl tərəfdaşlığının gücləndirilməsi nəticəsində Xəzər dənizində külək enerjisi layihələri üzrə beynəlxalq investorların iştirakı genişlənmişdir. Bu tədbirlər, həmçinin karbon emissiyalarını azaltmaq və ekoloji sabitliyi təmin etmək məqsədinə xidmət edir.

Rəqəmsal İqtisadiyyatın Dəstəklənməsi- Azərbaycan hökuməti rəqəmsal texnologiyaların inkişafını iqtisadi artımın əsas sürücülərindən biri kimi qəbul edir. Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafına yönəlmiş fiskal siyasət çərçivəsində startapların maliyyələşdirilməsi, elektron hökumət xidmətlərinin genişləndirilməsi və rəqəmsal ticarət platformalarının yaradılması prioritet istiqamətlər kimi müəyyən edilmişdir.

2023-cü ildə startaplara və innovasiya layihələrinə 200 milyon manat həcmində investisiya ayrılmışdır ki, bu da rəqəmsal sahədə iş yerlərinin artmasına və texnologiya ixracının genişlənməsinə səbəb olmuşdur (Azərbaycan İnnovasiya Agentliyi, 2023).

İqtisadi Şaxələndirmənin Davam Etdirilməsi

Azərbaycan iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi fiskal siyasətin uzunmüddətli məqsədlərindən biri olaraq qalır. Qeyri-neft sektorunda kənd təsərrüfatı, turizm və sənaye sahələrinin inkişafı bu məqsədin əsas istiqamətləridir. Dövlət tərəfindən kənd təsərrüfatına ayrılan subsidiyalar 2023-cü ildə 1 milyard manat təşkil etmişdir ki, bu da istehsal həcmnin 7%-lik artımına səbəb olmuşdur (Maliyyə Nazirliyi, 2023). Turizm sektorunun inkişafı məqsədilə yeni turizm marşrutları yaradılmış və 2023-cü ildə turist sayında 18%-lik artım müşahidə olunmuşdur.

Cədvəl 6

Azərbaycanın fiskal siyasətinin iqtisadi hədəfləri

Tədbir	Hədəf Sahə	2023-cü İl Nəticələri
Vergi,bazasının genişləndirilməsi	Qeyri-neft sektoru	Vergi gəlirlərində 10%-lik artım
Yaşıl texnologiyaların təşviqi	Bərpa olunan enerji	500 milyon manat sərmayə, karbon emissiyalarının azalması
Rəqəmsal iqtisadiyyatın dəstəyi	Startaplar və texnologiyalar	200 milyon manat investisiya, texnologiya ixracının artması
İqtisadi şaxələndirmə	Kənd təsərrüfatı, turizm, sənaye	Kənd təsərrüfatında 7%, turizmdə 18%-lik artım

Azərbaycanın fiskal siyasətinin təkmilləşdirilməsi və iqtisadi hədəflərin həyata keçirilməsi üçün çevik və davamlı strategiyaların tətbiqi vacibdir. Vergi gəlirlərinin artırılması, yaşıl iqtisadiyyat təşəbbüslərinin gücləndirilməsi və rəqəmsal texnologiyaların dəstəklənməsi fiskal dayanıqlığın təmin edilməsində mühüm rol oynayacaqdır. Bu yanaşma, Azərbaycanın iqtisadi sabitliyini qorumaqla yanaşı, global rəqabət qabiliyyətini artırmağa da imkan verəcəkdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Maliyyə Nazirliyi. (2022). "Azərbaycanın dövlət büdcəsinin illik hesabatı."
2. Maliyyə Nazirliyi. (2023). "Dövlət borcu və onun idarə olunması barədə məlumat."
3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu (SOFAZ). (2023). İllik fəaliyyət hesabatı.
4. Beynəlxalq Valyuta Fondu (IMF). "Fiskal siyasət və dövlət borcu."
5. Dünya Bankı. (2023). "Qeyri-neft sektorunda inkişafın maliyyələşdirilməsi."
6. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi. (2023). "Makroiqtisadi göstəricilər və qeyri-neft sektorunun inkişafı haqqında hesabat."
7. FAO (BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı). (2023). "Azərbaycanın kənd təsərrüfatı sektoru üzrə hesabat."
8. Azərbaycan İnnovasiya Agentliyi. (2023). "Startapların inkişafına dair illik hesabat."
9. BMT (Birləşmiş Millətlər Təşkilatı). (2023). "Paris Sazişi və karbon emissiyalarının azaldılması strategiyası."
10. Energetika Nazirliyi. (2023). "Yaşıl enerji layihələrinin inkişafı haqqında məlumat."

S.A.Hajiyeva

*PHD, Associate Professor, Azerbaijan Tourism and Management University
ORCID 0000-0002-1031-9379*

F.A.Bagirova

*master student, Azerbaijan Tourism and Management University
ORCID 0009-0002-0744-9209*

The model of fiscal regulation in Azerbaijan

Abstract

This article provides a detailed analysis of the modern state of Azerbaijan's fiscal regulation policy, its key components, and challenges. It examines the structure of state budget revenues, measures aimed at developing the non-oil sector, public debt, and budget balance. The paper discusses the role of economic diversification, green technologies, and social welfare programs in fiscal policy. It emphasizes the importance of implementing flexible fiscal approaches to address global economic challenges and offers recommendations for ensuring economic stability.

Key words: *fiscal regulation, state budget, oil and non-oil sector, economic diversification, public debt, green technologies, social welfare, budget balance, Azerbaijan economy.*

С.А.Гаджиева

*д.ф.по э., доцент, Азербайджанский Университет Туризма и Менеджмента
ORCID 0000-0002-1031-9379*

Ф.А.Багирова

*магистрант, Азербайджанский Университет Туризма и Менеджмента
ORCID 0009-0002-0744-9209*

Модель фискального регулирования в Азербайджане

Резюме

В статье представлен подробный анализ современного состояния политики фискального регулирования в Азербайджане, её ключевых компонентов и проблем. Рассматривается структура доходов государственного бюджета, меры, направленные на развитие несырьевого сектора, государственный долг и сбалансированность бюджета. В работе обсуждается роль экономической диверсификации, зелёных технологий и социальных программ в фискальной политике. Подчеркивается важность внедрения гибких фискальных подходов для решения глобальных экономических вызовов и предлагаются рекомендации по обеспечению экономической стабильности.

Ключевые слова: *фискальное регулирование, государственный бюджет, нефтяной и несырьевой сектор, экономическая диверсификация, государственный долг, зелёные технологии, социальное обеспечение, сбалансированность бюджета, экономика Азербайджана.*